

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УКРАЇНСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2014–2023 РОКІВ (ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

Вокальчук Г. М.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Рівненського державного
гуманітарного університету*

Адах Н. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Рівненського державного
гуманітарного університету*

Із перших днів повномасштабного вторгнення РФ на територію України усі стали свідками вибуху мовної стихії як емоційної реакції українців на все, пов'язане з російською агресією. У мові засобів масової інформації (ЗМІ), у художніх текстах щоднини з'являються нові слова, що віддзеркалюють суворе сьогодення. Закономірною і виправданою з наукового погляду є потреба зафіксувати й лексикографічно описати ці новотвори, у яких згодом читатиметься історія українського спротиву злу. До цієї справи активно долучитися члени неографічної лабораторії «NEOLEX-Рівне» кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету – викладачі та аспіранти, магістранти і студенти. Молодь із великим ентузіазмом узялася до справи, усвідомлюючи, що створення неологічного словника – це своєрідний філологічний фронт, скромний внесок у спільну скарбницю Перемоги. На сьогодні завершується створення колективного інтелектуального продукту – «Словника українського спротиву» (укладачі – Г. Вокальчук (керівник проекту, відповідальний редактор), Н. Адах, Н. Гаврилюк, С. Вокальчук, І. Слотницька, В. Медведь).

Актуальність заявленого проекту не викликає сумнівів. Сьогодні науковці активно досліджують різні аспекти української мово- і словотворчості. Цій проблематиці присвятили розвідки О. Стишов, С. Гриценко, Т. Кремінь та ін. Спроби саме лексикографічної інтерпретації інновацій представлені у працях Л. Шевченко та Д. Сизонова, А. Нелюби і Є. Редька та ін. Особливої уваги заслуговують фундаментальні дослідження М. Степаненка, де проаналізовано значний за обсягом перифрастичний ресурс української мови у суспільно-політичному дискурсі сьогодення.

До *типології* сучасних словників «Словник українського спротиву» (далі – СУС) належить як різновид словників, що описують сферу мовлення, зокрема фіксують

одиниці, що входять до вокабулярів письменників, а також є результатами лінгвокреативної діяльності мовців, які не є фахівцями в царині мас-медіа та красного письменства. За *призначенням* СУС є довідником, присвяченим описові специфічного лексичного матеріалу, засвідченого в публіцистично-політичному, розмовному й поетичному дискурсі 2014–2023 рр., – лексичних новотворів (далі ЛН). *Метою* СУС є лексикографічний опис частини наявного в українськомовному контенті 2014–2023 рр. специфічного лексичного матеріалу, який досі обирався об'єктом спеціальних лексикографічних досліджень спорадично.

Стосовно *повноти охоплення матеріалу* й відтворення його у словнику СУС диференційним, оскільки його основним завданням був опис конкретної частини лексичного матеріалу, засвідченого в публіцистичних і розмовних текстах, оприлюднених в Інтернет-джерелах (газетах, часописах / листівках / стіннінках), у соціальних мережах «Фейсбук», «Інстаграм», «Twitter / Telegram», «YouTube», «Tіktok» тощо). Реєстр СУС охоплює понад 1000 одиниць. Це вагомий із кількісного погляду, різноманітний за семантикою та стилістичними конотаціями корпус номінативних одиниць, що репрезентують специфіку українського мовомислення і національної картини світу, яка зазнала кардинальних зрушень упродовж років російської агресії. СУС не претендує на вичерпність, оскільки публіцистично-поетично-політична словотворчість українців, зумовлена реаліями війни, триває.

За *складом* СУС є власне лексичним (стійкі сполуки слів не обиралися об'єктом лексикографічного опису). До реєстру СУС вводилися неологічні одиниці різного характеру: 1) авторські ЛН – різновиди okazіональних лексичних утворень, що виникли в процесі індивідуального творчого акту внаслідок зумисного, *свідомого* порушення автором публіцистичного / художнього (поетичного) / розмовного тексту мовної норми (нерідко першоавторство ЛН буває встановити складно, а часто й неможливо); 2) власне мовні неологізми.

Ідентифікацію ЛН з-поміж інших незузальних одиниць (фольклоризмів, просторічної та діалектної лексики) забезпечили такі критерії: 1) *хронологічний* – ЛН функціують у текстах, створених упродовж 2014–2023 рр.; 2) *лексикографічний* – відсутність фіксації ЛН у різножанрових лексикографічних виданнях досліджуваного періоду вважається одним із найважливіших, однак не абсолютних критеріїв ідентифікації неолексеми (із цією метою здійснювалася процедура лексикографічної експертизи); 3) *семантико-дериваційний* – неолексемам притаманна формальна нестандартність, нерідко зумовлена порушенням законів уззального словотвору; інновація може бути утворена і за продуктивною моделлю уззального словотвору, однак із порушенням семантичної сполучуваності компонентів; 4) *експресивно-стилістичний* – новому слову зазвичай властива експресивність і стилістичне забарвлення (до реєстру СУС увійшла вагова частина інновацій із негативною конотацією, що зумовлено прагненням мовців різко засудити реалії війни, насамперед порушення норм міжнародного права, зневагу до загальнолюдських цінностей тощо); 5) *естетичний* – ЛН розглядаються як естетичні знаки українськомовного воєнно-політичного дискурсу; 6) *функційний* – частина ЛН виконує номінативну функцію (напр., назви нових видів зброї), тоді як переважна більшість інновацій виконує експресивно-стилістичну функцію; 7) *контекстуальна*

прив'язаність значення ЛН екстраполюється на інтенцію адресата й реалізується у взаємодії всіх складників контексту; 8) *мовна інтуїція адресата* (цілком покладатися на суб'єктивне відчуття новизни слова дослідник не може, через що лексикографічна експертиза допомагає частково розв'язати це завдання). У процесі відбору матеріалу необхідно врахувати всі зазначені критерії.

Словникові статті СУС мають такі компоненти: реєстрове слово, його формальні характеристики (насамперед граматичні); контекст, у якому вживається ЛН; довідки різного характеру й призначення. Тлумачення семантики ЛН не передбачалось. У реєстрі ЛН подано за алфавітом. Після реєстрового слова подається його граматична кваліфікація. Заголовні слова фіксуються в традиційних початкових формах, напр.:

“бандер-автомобіль”, ім., ч.р. < від прізви. *Бандера* (Степан Андрійович Бандера – укр. політ. діяч, революціонер, один із радикальних та чільних ідеологів, практиків і теоретиків укр. націоналіст. руху ХХ ст.)>, *Російські загарбники бояться не так «джавелінів», як... «бандер-автомобілів»!* [6]; пор.: *“бандеро-автомобіль”*, *бандеромобіль* (“*бандеромобіль*”);

мертвечук (*Мертвечук*), ім., ч.р. < від *мертвий* + *Медве(д)чук* (В. Медведчук – проросійський політик України, олігарх, державний та громадський діяч, Народний депутат України II–IV та IX-го скликань, кум президента РФ Володимира Путіна) > *О, на жаль, існують ще, таки, / юди і лакеї параної... / може, і покаються ізгої, / що купилися на срібняки... / та фіксує пам'ять на віки / те, що у союзі із ордою / учинили ці мертвечуки.* [7]; *Мертвечук в Ялті.* [8].

Неологізми, зафіксовані у СУС, засвідчують вплив позамовних чинників на лінгвокреативну діяльність мовців, результатом якої є поява нових номінативних одиниць, у структурі яких наявні власне українські, так і запозичені з інших мов компоненти. Словникові матеріали слугуватимуть для подальших неолого-лінгвокультурологічних студій, які поглиблють теорію сучасної української неології, okazіоналістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словотворчість незалежної України (5352 слова). 2012–2016. Словник. Укладачі А. Нелюба, С. Редько; заг. ред. А. Нелюби. Харків, 2017. 460 с.
2. Степаненко М. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастичкон: монографія. Харків, 2017. 616 с.
3. Степаненко М. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік: монографія. Полтава, 2021. 250 с.
4. Степаненко М. Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс: монографія. Харків, 2023. 590 с.
5. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник / відп. ред. Л. І. Шевченко. К., 2019. Ч. 2. 119 с.
6. Волинь. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/206854-rosiiski-zaharbynyky-boiatsia-ne-tak-dzhaveliniv-ia-k-bander-avtomobili-video>
7. Деркач І. 2018 URL: <http://maysterni.com/publication.php?id=155866>
8. Телеграм. Український наступ.